

Český jazyk s nadhledem 6

PŘEHLED UČIVA

pro základní školy a víceletá gymnázia

Tvarosloví

Podstatná jména

mluvnický význam – vyjadřuje podstatné jméno svým tvarem = pádovou koncovkou, číslem, rodem (životností)

slovní význam – je skutečnost, kterou podstatné jméno pojmenovává (= věcný, slovníkový význam)

Přídavná jména

Druhy přídavných jmen

přídavná jména	rod	koncovky	vzory	příklad
tvrdá	M	-ý	mladý	hravý medvídek
	Ž	-á	mladá	hravá opička
	S	-é	mladé	hravé kotě
měkká	M	-í	jarní	cizí pes
	Ž	-í	jarní	cizí ovce
	S	-í	jarní	cizí house
zakončení				
přivlastňovací	M	-ův	otcův	sousedův kůň
		-in	matčín	Evin kůň
	Ž	-ova	otcova	sousedova kočka
		-ina	matčina	Evina kočka
	S	-ovo	otcovo	sousedovo tele
		-ino	matčino	Evino tele

Pravopis koncovek přídavných jmen

přídavná jména		
měkká	v koncovkách píšeme vždy -í	orlí hnízda, nad orlími hnízdy
tvrdá a přivlastňovací	v koncovkách píšeme -y/-ý – kromě 1. a 5. pádu množného čísla rodu mužského životného -i/-í – kromě 7. pádu množného čísla -ými	otcovy bratry, o zlých psech, o otcových bratřech zlí psi, otcovi bratři se zlými psy, s otcovými bratry

Zájmena

Druhy zájmen

osobní	já, ty, on, ona, ono, my, vy, oni, ony, ona, zvrtné se
přivlastňovací	můj, tvůj, jeho, její, jeho, náš, váš, jejich, zvrtné svůj
ukazovací	ten, ta, to, ti, ty, ta, tento, tenhle, onen, takový, týž, tentýž, sám
tázací	kdo?, co?, jaký?, který?, čím?
vztažná	kdo, co, jaký, který, čím, jenž
neurčitá	někdo, něco, některý, nějaký, něčí, leckdo, lecco, leckterý, kdokoli, cosi, kdosi, všechen, každý
záporná	nikdo, nic, nijaký, ničím, žádný

Zvrtné zájmeno **se** označuje vztah ke jménu (osobě, zvířeti, věci), které je ve větě podmětem. Například: *Oni se (= sebe) myli. Petr si (= sobě) dá čaj.*

Pozor!

Rozlišujeme **sebou** a **s sebou**.

Například: *Ryba sebou stále házela.* × *Vzali nás s sebou na výlet.*

Číslovky

Druhy číslovek

	určité	neurčité
podle významu	vyjadřují přesný počet nebo pořadí	nevyjadřují přesný počet nebo pořadí
základní (kolik)	jeden sedm	mnoho několik
řadové (kolikátý)	první čtvrtý	několikátý tolikátý
druhé (kolikery, kolikery)	dvojí troje	několikery několikery
násobné (kolikrát, kolikanásobný)	desetkrát pětinásobný	mnohokrát několikanásobný

Pravopis číslovek

- Píšeme-li řadovou číslovku číslicí, musíme za ní psát tečku. Např.: *2. strana (druhá strana).*
- Tečku nepíšeme za datem napsaným zlomkem a za letopočtem. Např.: *4/7, 1415.*
- V jednodušších číselných vyjádřeních zapisujeme v textu číslovku slovem. Např.: *Oba dva se vrátili za tři dny.*
- Číslice užíváme tehdy, je-li číslo složitější – v datech, označení strany, kapitoly, dílu. Je-li číslice za podstatným jménem, tečka se nepíše. Např.: *rok 1918, strana 58, kapitola 12 × 58. strana, 12. kapitola, 11. díl.*
- Základní číslovky od 21 do 99 zapisujeme dvojím způsobem. Např.: *46 – čtyřicet šest, šestačtyřicet.*
- U několikačlenných základních číslovek píšeme každý člen zvlášť. Např.: *1 155 – tisíc sto padesát pět.*
- Letopočty můžeme číst jako číslovky řadové nebo základní. Např.: *roku 1900 – roku tisícího devítistého (devátnáctistého), roku tisíc devět set (devatenáct set).*

Skloňování základních číslovek

jeden

skloňuje se jako zájmeno **ten**

dva, oba

1. p.	dva, oba (psi, hrady)	dvě, obě (kočky)	dvě, obě (housata)
2. p.	dvou, obou	dvou, obou	dvou, obou
3. p.	dvěma, oběma	dvěma, oběma	dvěma, oběma
4. p.	dva, oba	dvě, obě	dvě, obě
6. p.	(o) dvou, obou	(o) dvou, obou	(o) dvou, obou
7. p.	dvěma, oběma	dvěma, oběma	dvěma, oběma

tři, čtyři
(nerozlišují rod)

1. p.	tři (psi, hrady, kočky, housata)	čtyři (psi, hrady, kočky, housata)
2. p.	tří, třech	čtyř, čtyřech
3. p.	třem	čtyřem
4. p.	tři	čtyři
6. p.	(o) třech	(o) čtyřech
7. p.	třemi	čtyřmi

pět až
devadesát devět

nerozlišují rod, skloňují se stejně, mají jen dva tvary
– pro 1. a 4. pád – pět
– pro ostatní pády – pěti

Slovesa

Slovesa jsou slova, která vyjadřují děj:

- a) **činnost** – běhat, zpívat, tančit
- b) **stav** – sedět, čekat, těšit se
- c) **změna stavu** – zčervenat, změnit se

Slovesný tvar určitý

vyjadřuje osobu, číslo, způsob a čas.
Např.: *děláš, psali jsme, učili by se.*

Slovesný tvar neurčitý

nevyjadřuje tyto mluvnické kategorie.
Např.: *křičet* – infinitiv (= neurčitek).

Slovesný tvar jednoduchý

je vyjádřen jedním slovesem.
Např.: *pracuje, utíkáte, jít.*

Slovesný tvar složený

je vyjádřen dvěma (nebo více) slovesy.
Např.: *pracovali jste, utíkali by, byli bychom šli, bude pracovat.*

Zapamatujte si!

Všechny tvary minulého času jsou složené, vyjadřují se přičestím minulým významového slovesa a tvarem pomocného slovesa být. Ve 3. os. č. j. a č. mn. není pomocné sloveso vyjádřeno (*koupil jsem, koupil jsi, koupil O*).

Způsob podmiňovací vyjadřuje děj možný a děj, který by nastal, kdyby se splnily jisté podmínky.
Např.: *Alena by byla šla s námi. Kdybychom přišli včas, neujel by nám vlak.*

os. podm. způsob přítomný

	číslo jednotné	číslo množné
1.	četl bych	četli bychom
2.	četl bys	četli byste
3.	četl by	četli by

podm. způsob minulý

	číslo jednotné	číslo množné
	byl bych četl	byli bychom četli
	byl bys četl	byli byste četli
	byl by četl	byli by četli

Ve 2. osobě čísla jednotného se u zvrtných sloves připojuje ke zvrtnému zájmenu **-s**.
Např.: *hrál by sis, učil by ses.*

Slovesné tvary **bych, bys, bychom** apod. bývají často spojeny se spojkou v jedno slovo.
Např.: *kdybych přišel, abys nekřičel, kdybychom běželi, abyste dělali.*

U podmiňovacího způsobu minulého se užívají též tvary:

byl bych býval četl

byl bys býval četl

byli bychom bývali četli

Zapamatujte si!

Začíná-li věta spojkou **aby** nebo **kdyby**, je sloveso ve větě v podmiňovacím způsobu.

Slovesný čas

Sloveso určitými tvary vyjadřuje trojí čas:

1. **čas přítomný** – *píšu, čtu*

2. **čas minulý** – *psal jsem, četl jsem*

3. **čas budoucí** – a) vyjadřuje se tvarem složeným: *budu psát, budu číst* (od sloves psát, číst)
b) vyjadřuje se u některých sloves tvarem jednoduchým: *napíšu, přečtu* (od sloves napsat, přečíst); slovesa, která vyjadřují budoucí čas tvarem jednoduchým, nemohou vyjádřit čas přítomný

Skladba

Větné členy

Základní skladební dvojice

Základní skladební dvojici tvoří základní větné členy **podmět** a **přísudek**. ○=○

podmět (Po)

Vyjadřuje, o kom nebo o čem vypovídá přísudek. Ptáme se otázkou 1. pádu **kdo?**, **co?** a přísudkem.

- vyjádřený**
vyjadřuje ve větě **původce** nebo **nositele** děje
Např.: *Pes seděl u boudy.*
- nevyjádřený**
 - je **známý z předcházející věty**
Např.: *Děda šel do lesa. Našel plno hub.*
 - je **zřejmý z určitého tvaru slovesa**
Např.: *Utíkáme domů.*
 - může být **všeobecný** (přesněji **nepojmenované osoby**)
Např.: *O změně počasí mluvili v rozhlase.*

přísudek (Př)

Vyjadřuje, co se vypovídá o podmětu, co nositel nebo původce děje dělá, co se s ním děje.

- slovesný** – základem přísudku mohou být:
 - slovesné **tvary jednoduché**
Např.: *Ota píše úkol.*
 - slovesné **tvary složené**
Např.: *Jan bude hrát hokej. Vrátili jste se včas?*
- jmenný se sponou** – základem je spona a jmenná část – **sponová slovesa** být, bývat, stát se, stávat se mohou být i v záporu, např. *není, nestávají se*
 - spona + podstatné jméno**
Např.: *Eva se stala lékařkou.*
 - spona + přídavné jméno**
Např.: *Podzim bývá deštivý.*

Rozvíjející větné členy – členy, které zavisejí na jiném větném členu

přívlastek (Pk)

Přívlastek (Pk) blíže určuje význam podstatného jména. Ptáme se otázkami **jaký?, který?, čím?**

Mezi přívlastkem a jeho řídícím podstatným jménem je vztah závislosti, tvoří spolu skladební dvojici.

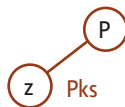
přívlastek shodný (Pks)

S podstatným jménem **se shoduje** v rodě, čísle a pádě.

Stojí zpravidla před podstatným jménem.

Bývá vyjádřen přídavným jménem, zájmenem nebo číslovkou.

zlý pes
náš pes
druhý pes

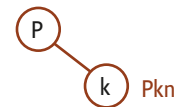
přívlastek neshodný (Pkn)

S podstatným jménem **se neshoduje** v rodě, čísle ani pádě.

Stojí zpravidla za podstatným jménem.

Bývá vyjádřen podstatným jménem, příslovcem nebo infinitivem slovesa.

pes **kamaráda**
vila **naproti**
nutnost **učit se**

předmět (Pt)

Předmět (Pt) rozvíjí nejčastěji sloveso, také přídavné jméno. Ptáme se na něj pádovými otázkami (kromě 1. a 5. pádu) a slovesem (přídavným jménem).

Mezi předmětem a jeho řídícím slovesem (přídavným jménem) je vztah závislosti. Pád předmětu je řízen slovesem (přídavným jménem).

Předmět bývá vyjádřen:

a) **podstatným jménem**
(nejčastěji)

Sbírali jsme **houby**.

Záhon plný **růží**.

b) **přídavným jménem**

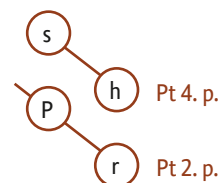
Silný se vyvyšuje nad **slabým**.

c) **zájmenem**

Napíšeme **jim**.

d) **infinitivem slovesa**

Umiš **malovat**?

příslovečné určení (Pu)

Příslovečné určení (Pu) blíže určuje různé okolnosti dějů.

Rozvíjí sloveso, někdy i přídavné jméno nebo příslovce. Bývá vyjádřeno podstatným jménem nebo příslovcem.

Mezi příslovečným určením a jeho řídícím členem je vztah závislosti. Příslovečné určení řídící člen rozvíjí. Pád podstatného jména není slovesem řízen.

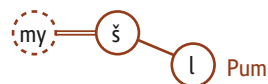

Rozlišujeme:

- Pu **místa** (Pum)

ptáme se řídicím větným členem + **kde, kudy, odkud, kam**

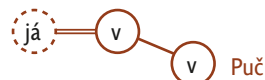
Šli jsme do **lesa**.

- Pu **času** (Puč)

ptáme se řídicím větným členem + **kdy, dokdy, odkdy, jak dlouho**

Vrátil jsem se **včera**.

- Pu **způsobu** (Puz)

ptáme se řídicím větným členem + **jak, jakým způsobem**

Rychle se otočil.

Věta jednoduchá

Věty se skládají ze slov. Každá věta zpravidla tvoří uzavřený celek jak po stránce obsahové, tak po stránce mluvnické.

Např.: Děti ráno dlouho spaly. Na zahradě rozkvetly růže.

Půjdeš dnes do školy? Umyj si ruce!

Věta jednoduchá zpravidla obsahuje **jedno sloveso** ve tvaru určitém.

Ve větě zpravidla rozlišíme **dvě části**:

část podmětovou → vyjadřuje původce děje

část přísudkovou → vyjadřuje činnost, stav, vlastnost podmětu, něco, co se přisuzuje podmětu

V některých větách není podmět přímo vyjádřen, hovoříme o tzv. **větech s nevyjádřeným podmětem**.

Podmět s přísudkem tvoří základní skladební dvojici. Skladební dvojice tvoří i ostatní větné členy, jsou mezi nimi určité větné vztahy.

Větnými členy nejsou: spojky, částice, osobní zájmena ve 3. pádě s citovým významem.

Např.: *Venku vám bylo překrásně. To ti bylo překvapení.*

Souvětí

Věta je základní mluvnická jednotka jazykového projevu.

Věta jednoduchá → vyjadřuje jednu myšlenku,
→ obsahuje zpravidla jedno sloveso v určitém tvaru = jeden přísudek.
Např.: *Kniha leží na stole.*

Souvětí → vzniká spojením dvou nebo více vět jednoduchých,
→ podle počtu sloves v určitém tvaru (přísudků) určujeme počet vět v souvětí.
Např.: *Na stole leží kniha, kterou právě čtu.*

Věta hlavní (H) Je mluvnicky nezávislá, vyjadřuje svou vlastní myšlenku, a proto se na ni nelze nijak zeptat.
Např.: *Slunce hřálo (H) a děti si mohly jít hrát na hřiště (H).*

Věta vedlejší (V) Závisí mluvnicky i významově na jiné větě, rozvíjí ji, a proto se na ni tou větou můžeme zeptat. Nemůže stát samostatně.
Např.: *Když jsme šli domů (V), začal hustě padat sníh (H). / Kdy začal hustě padat sníh? Když jsme šli domů.*

Větě vedlejší říkáme také **věta závislá**, větě hlavní **věta řídicí**. Větou řídicí může být i vedlejší věta, je-li rozvíjena další vedlejší větou.

Např.: *Půjdeme na borůvky (H), protože nám maminka slíbila (V), že upeče koláč (V).*

Mluvnická závislost věty = věta závisí na jiné větě jako větný člen. Proto se na vedlejší věty ptáme stejnými otázkami jako na větné členy. Každou vedlejší větu můžeme změnit ve větný člen.

Např.: *Když jsme šli domů (V), začal hustě padat sníh (H). / Cestou domů začal hustě padat sníh.*

Příručky

Stručná mluvnice česká

SMČ obsahuje:

- Obecné poučení o jazyce
- Hláskosloví – spisovná výslovnost
- Pravopis
- Tvarosloví
- Skladba
- Dodatek 1: O významu slov a slovní zásobě
- Dodatek 2: O slohu a slohovém rozlišení jazykových projevů
- Dodatek 3: O českém jazyce spisovném a jeho vývoji počínaje obdobím humanismu
- Rejstřík věcný
- Rejstřík slov, slovních prvků a tvarů

Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost

Všechna slova určitého jazyka se nazývají slovní zásoba. Slovní zásoba českého jazyka je zachycena v **Příručním slovníku jazyka českého**, který je osmidílný a je v něm vyloženo asi 250 000 slov. Slovo vyložené ve slovníku se nazývá heslo. Novější **Slovník spisovného jazyka českého** zachycuje asi 192 000 hesel.

Pro běžné potřeby žáků, studentů a širší veřejnosti slouží jednosvazkový **Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost** (SSČ). Poslední upravené vydání vyšlo v roce 2010 v nakladatelství Academia.

Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost nás na rozdíl od Pravidel českého pravopisu u každého uvedeného slova (= hesla) seznamuje s významem slova a také s některými údaji tvaroslovnými (u podstatných jmen je uveden rod, koncovka 2. pádu čísla jednotného, u sloves je uveden slovesný vid apod.).

Např.: **odnož**, -e ž *postranní výhonek z dolní části stonku: o. jahodníku, přen. o. rodu, větev*
spořádat dok. 1. řidč. *uvést do pořádku, uspořádat: s. knihy na polici*
 2. hovor. expr. *sníst: spořádal všechny koláče*

U slov přejatých i tam, kde je to nutné, je v hranatých závorkách uvedena spisovná výslovnost.

Např.: **revu/e** [ví] neskl. n. -e ž (j. 3., 6. -ui, 7. -uí, mn. 1., 4. -ue, 2. -uí, 3. -uím, 6. -uích, 7. -uemi) 1. *časopis náročnějšího obsahu: vědecká, literární r. 2. výpravné zábavné pásmo hud. tanečních výstupů* apod.

U některých hesel je také uvedeno typické ustálené slovní spojení, rčení nebo pořekadlo. U spojovacích výrazů bývá příklad věty, která je tímto výrazem uvozena.

Např.: **lehat** ned. ... *jak si kdo ustele, tak si lehne* (příslíví)

protože sp. podř. příčin. (důvod.), poněvadž: *kašle, p. se nachladil; p. má žízeň, chce pít*

Pravidla českého pravopisu

- Pravidla českého pravopisu (PČP) patří mezi základní jazykové příručky.
- Jsou rozdělena do dvou hlavních částí:
 - **Pravopisná pravidla**
 - **Pravopisný slovník**
- V první části, v **Pravopisných pravidlech**, najdeme poučení o všech pravopisných jevech:
 - označování hlásek písmeny,
 - psaní velkých písmen,
 - psaní předložek a předpon s/z,
 - délce samohlásek ve slovech domácích i cizích,
 - psaní spřežek,
 - dělení slov,
 - rozdělovacích (interpunkčních) znaménkách.
- Ve druhé části, v **Pravopisném slovníku**, jsou abecedně řazena slova, u některých slov je v závorce uvedeno krátké vysvětlení. Např. *bydlo* (živobytí), *Slaný* (jm. města).
- U některých slov (především u slov cizích) je v hranaté závorce uvedena výslovnost. Např. *revue* [reví], *Anjouovci* [anžuovci]. Kde u přejatých slov není uvedena výslovnost, čtou se tak, jak se píše.
- Za každým podstatným jménem je uveden mluvnický rod, u většiny podstatných jmen je uveden i tvar 2. pádu, případně dalších pádů, ve kterých by bylo možné chybovat. Např.: *nácvik*, -u m., mn. 6. -cích (2. pád č. jed. – *nácviku*, rod muž., 6. pád č. mn. – *nácvících*). Obdobně jsou uvedeny také slovesné tvary, v nichž by se mohlo chybovat. Např.: *proudit*, 3. mn. *proudí*, rozk. *prud'* i *proudi*, podst. jm. *proudění*.

Komunikace a sloh

Úvod k výuce slohu

Sloh (styl) je způsob promyšleného zpracování a uspořádání jazykového projevu a výběru jazykových prostředků s ohledem na funkci projevu (mluveného i psaného).

Nauka o slohu se nazývá stylistika.

Projev (mluvený i psaný) musí být vhodně uspořádaný, výstižný a přesný. Je důležitý vhodný výběr slov, stavba vět a promyšlenost projevu, neboť se snažíme zaujmout posluchače nebo čtenáře. Nesmíme zapomínat, že jazyk je nástrojem komunikace a že bohatství češtiny a rozmanitost vyjadřování nám dávají široký prostor k výběru vlastního vyjadřovacího stylu.

Jednoduché komunikační žánry

Vzkaz

patří mezi nejjednodušší sdělení, je to krátká zpráva, dnes nejčastěji SMS. Vzkaz může mít formu písemnou nebo mluvenou. Podle toho, komu je vzkaz určen, vybíráme stylistické prostředky.

Např.: vzkaz učitele rodičům, vzkaz od kamaráda (-ky)

Mami, přijdu až v pět hodin. Vážený pane učiteli, omluvte dceru z hodiny tělesné výchovy.

Inzerát

je krátké, většinou placené oznámení v novinách, časopisech, vývěsních skříňkách, v televizi, rozhlasu nebo na internetu.

Na inzerát můžeme prodávat, nakupovat, vyměňovat, hledat zaměstnání, případně se seznamovat nebo nabízet různé služby. Inzerát musí být stručný, jasný a přehledný. Do závěru inzerátu nesmíme zapomenout uvést značku, telefonní číslo nebo adresu.

Např.: *Koupím dětskou postýlku. Zn. Levně.*

Prodám chalupu na samotě u lesa, 25 km od Písku. Rekonstrukce nutná.

Tel. +420 803 586 43X po 19. hod.

Vyměním byt 3 + 1 za 1 + 1 a doplatek. Adresa: Iveta Černá, Znojemská 2348, Hajánkov

Objednávka

je ústní nebo písemná žádost o dodání zboží nebo o vykonání nějaké práce. Dnes často objednáváme i prostřednictvím internetu.

Zpráva a oznámení

náleží ke krátkým slohovým útvarům. Navzájem se od sebe liší jednotlivými údaji.

Oznámení – informuje čtenáře nebo posluchače o události, která se bude teprve konat. Oznámení obsahuje výzvu k účasti.

Zpráva – informuje čtenáře nebo posluchače o události, která se již stala. V závěru zprávy obvykle uvádíme i krátké zhodnocení události.

SMS zpráva

neboli *esemeska* je krátká textová zpráva, kterou lze vyfukovat na klávesnici mobilního telefonu nebo počítače a poslat do jiného mobilního telefonu. Název je zkratkou počátečních písmen anglických slov **short message system**.

SMS zpráva je většinou krátká zpráva soukromého nebo i pracovního charakteru.

Dopis

musí obsahovat: oslovení, pozdrav, sdělení, přání nebo poděkování. Podle toho, jak je dopis napsán, poznáme, jaký je vztah pisatele k adresátovi.

Volíme tedy nejen vhodnou formu, ale dbáme také na úpravu, včetně pěkného dopisního papíru a úhledného písma.

Osobní (soukromý) **dopis** je po stránce obsahové i jazykové velmi rozmanitý a záleží na tom, komu je dopis určen, jaký je vztah pisatele k adresátovi.

Úřední dopis má přesně stanovenou formu. Využíváme jen spisovné jazykové prostředky, vyjadřování je vždy stručné, věcné, logicky uspořádané.

E-mail je osobní nebo úřední dopis odeslaný prostřednictvím elektronické pošty v počítači nebo v telefonu.

Pro psaní e-mailu platí stejná pravidla jako pro dopis.

Popis a jeho funkce

Popis je slohový útvar, kterým informujeme, jak určitý objekt, věc nebo osoba vypadá, jaké jsou jeho části, vlastnosti a funkce.

- Druhy popisu:**
- 1) **popis prostý** – srozumitelný, nepotřebujeme žádné odborné znalosti, závisí na naší schopnosti vnímat věci,
 - 2) **popis odborný** – předpokládá odborné znalosti, používáme odborné názvy, často ho najdeme u výkladu,
 - 3) **popis umělecký** – najdeme v krásné literatuře, je subjektivně zabarvený a říkáme mu líčení.

Jazykové prostředky popisu:

- výstižná podstatná a přídavná jména,
- slovesa (neopakujeme být, mít),
- příslovce (např. místa, času),
- předložky (např.: před, za, pod, nad),
- přirovnání (např.: bílý jako sníh).

Postup při popisu:

Popis začínáme celkovým pohledem, teprve pak popisujeme jednotlivosti. Dodržujeme zvolený postup, např. shora dolů, zdola nahoru, zleva doprava a naopak, zředu dozadu a naopak, od středu směrem k obvodu.

Vypravování

Dějová posloupnost při vypravování

Vypravování událostí a zážitků patří k nejčastější složce lidské komunikace.

Základem vypravování je **děj** – vypravujeme, co se nám přihodilo, co jsme viděli, chceme vystihnout nějakou neopakovatelnou událost. Prosté vypravování událostí probíhá v **časové posloupnosti**, to znamená, že děj vypravujeme tak, jak se skutečně stal.

Vypravování usiluje o dějové napětí a živé vystižení událostí, proto musíme

- vynechat nedůležité podrobnosti,
- volit výstižná dějová slovesa,
- vhodně používat přímou řeč.

Pokud vypravujeme to, co jsme sami nezažili (např. přečtený nebo vyslechnutý příběh, film, divadelní hru), říkáme tomu **reprodukce** = vytváříme reprodukováný děj.

Osnova vypravování

Vypravování musí mít svou stavbu, to znamená, že podle obsahu je rozděleno do několika částí. Jsou čtyři hlavní části vypravování:

- a) **uvedení** (seznámení s dějem, jeho otevření)
- b) **zápletka**
- c) **vyvrcholení**
- d) **rozuzlení** (uzavření děje, poučení, dojmy)

Osnova může být **heslovitá**, **větná** nebo **citátová**. V jedné osnově vyjadřování heslovité, větné nebo citátové nestřídáme.

Jazykové prostředky vypravování

Při vypravování využíváme převážně těchto jazykových prostředků:

- dějová slovesa,
- čas přítomný místo času minulého,
- přirovnání,
- různé druhy vět podle postoje mluvčího (např. věty oznamovací, rozkazovací, tázací a přací; i věty zvolací),
- přímou řeč,
- jednočlenné věty,
- výstižná podstatná a přídavná jména pro přesné pojmenování,
- příslovce pro vyjádření dalších okolností děje,
- spojky, které zpomalují nebo stupňují děj,
- citoslovce.

Shrneme-li výčet možných jazykových prostředků, dojdeme k závěru, že slovník vypravování je vlastně neomezený. Záleží pouze na naší schopnosti využívat slov významově bohatých a působivých. Stejně tak mnohotvárnost vět záleží na tom, jak dokonale známe svou mateřštinu a jaký máme jazykový cit.

Literární výchova

Slovníček literárněteoretických pojmů s příklady

APOSTROFA, též **BÁSNICKÉ OSLOVENÍ**. Děti i dospělí oslovují zvířata, aby i slovy vyjádřili, že je mají rádi (Ty náš Broku, bez tebe by nám bylo smutno.) Také básník oslovením (neboli apostrofou) věci, zvířete nebo nepřítomného člověka vyjadřuje k oslovovanému citový vztah a vytváří důvěrnou náladu. Např. v básni Jiřího Žáčka *Sochy na Karlově mostě*: (Sochy,) zapomeňte na svůj majestát! Nechcete si radši zahrát na honěnou?

AUTOBIOGRAFIE, též **VLASTNÍ ŽIVOTOPIS** je literární vyprávění o vlastním autorově životě. Svůj životní příběh spisovatel upraví a uspořádá (popřípadě i doplní) tak, aby vyprávění bylo pro čtenáře zajímavé. To udělal např. francouzský spisovatel Marcel Pagnol [marsel paňol] v autobiografickém románu o svém dětství *Jak voní tymián*. Povídky Oty Pavla ze sbírky *Jak jsem potkal ryby* také mají řadu autobiografických prvků. Někdy však spisovatel usiluje především o pravdivé svědectví – pak jde o autobiografii s vyšší dokumentární hodnotou, např. *Vita Caroli Quarti* (*Vlastní životopis Karla IV.*).

BÁJE, též **MÝTUS** je vyprávění o pohanských bozích, ve které věřili lidé z pradávných dob. V bájích je zobrazen svět starověkých kultur – např. židovské, sumerské, starořecké, starořímské – jsou zdrojem poznání života ve starověku. Dovídáme se z nich, jak si dávní lidé vykládali původ světa a člověka, v jaká věřili božstva, jak si představovali smysl života a smrti. Bájně příběhy bohů a lidí jsou součástí světového kulturního dědictví, byly mnohokrát literárně zpracovány, u nás např. Eduardem Petiškou (*Staré řecké báje a pověsti, Příběhy starého Izraele*).

BÁSNICKÝ PŘÍVLASTEK, též **EPITETON** zdůrazňuje vlastnost, kterou bychom si jinak nemuseli uvědomit. Např. v pohádce nenastane jen pouhý den, ale bílý den, princova cesta nevede jen lesem, ale černým lesem. Básnický přívlastek skryté vlastnosti zjevně pojmenovává, a tím nám je lépe ukazuje. Často chce autor epitetem vyjádřit své originální hodnocení nějaké skutečnosti, např. František Nepil v poetickém cestopisu *Lipová alej* píše o Slovensku jako o koníčku s jiskrným tělíčkem. Běžně bychom např. řekli, že letní dny o žních jsou slunečné, ale básník Ladislav Fikar v básni *Pečení chleba na vsi* napsal, že to jsou dny slámou vyzlacené. Básnický přívlastek ukazuje i všední skutečnost zcela nově, pro čtenáře překvapivě odkrývá její krásu.

BIOGRAFIE, též **ŽIVOTOPIS** je vyprávění o životě skutečné osobnosti – např. významného umělce, vědce, státníka. V biografickém románu nebo povídce spisovatel obraz života vybrané osobnosti dotváří různými smyšlenými situacemi a detaily, aby vyprávění bylo pro čtenáře poutavé; např. František Kožík v románu *Anděl míru* o Janu Amosu Komenském. Když autor biografie dbá na věrné, dokumentární zachycení života osobnosti, pak píše literaturu faktu, jako např. Zdeněk Mahler v knize o Bedřichu Smetanovi *Nekamenujte proroky*.

CESTOPIS může přinášet čtenáři zeměpisné poznatky, ale kromě popisu krajin cizích zemí může obsahovat i vyprávění o autorových zážitcích daleko od domova, v prostředí s jinými kulturními zvyklostmi. U nás jsou snad nejznámější cestopisy Miroslava Zikmunda a Jiřího Hanzelky. Cestopis může být i fantastický a popisovat smyšlené země, např. *Báchorsko v Brzechvových* [břechvových] *Cestách pana Kaňky* nebo v *Gulliverových cestách* Jonathana [džonetna] Swifta.

DĚJ v literárním příběhu probíhá buď jako ve skutečnosti – události jsou uspořádány od minulosti k budoucnosti (např. děj v pohádkách), anebo mohou být řazeny jinak – nejdříve je ukázáno, kam děj dospěl, a teprve pak se čtenář dozví, co tomu předcházelo; takové uspořádání děje se nazývá retrospektiva (pohled zpět). Najdeme ji např. v detektivkách, ale i v povídce Jiřího Kahouna *Moucha roku* – čtenář se až dodatečně doví, jak Renda kdysi mouchu zachránil a jak si ji ochočil. Děj hlavní může být doprovázen dějem vedlejším, např. v Rudolfově povídce *Poštolka Siky* je hlavní děj doplněn příběhem zamilovaného Honzova bratra a jeho dívky.

DENÍK vznikne pravidelnými zápisky o událostech a zážitcích uplynulého dne; může mít velkou dokumentární hodnotu, je svědectvím o pisateli a době, v níž žil. Deník však může být i žánr umělecké prózy – autor formou deníku vypráví smyšlený příběh, jako např. v knize *Srdce* Edmonda De Amicise [amíčise] nebo v *Tajném deníku Adriana Molea* [edriena moulia] spisovatelky Sue Townsendové [sju taunsdové].

DIALOG je rozhovor dvou mluvčích, v literatuře rozhovor dvou postav. Přímou řečí v dialogu postav se v dramatu odvíjí děj hry.

DIVADELNÍ HRA, kterou můžeme zhlédnout v divadle, má většinou svou literární předlohu – DRAMA. V dramatu jsou uvedeny vystupující postavy a jejich promluvy – dialogy. Dramatický text můžeme číst, ale je určen k předvádění příběhu na jevišti. Mezi postavami dramatu dochází k dějové zápletce – k názorovému střetu (konfliktu). Napětí mezi postavami se stupňuje a vrcholí prudkou změnou – jedna z postav prosadí svou pravdu na úkor protivníka, který je poražen. Základními žánry dramatu jsou tragédie (příběh většinou končí smrtí hrdiny nebo jeho ponižením) a komedie, veselohra (spory mezi postavami působí směšně). Moderní činohra může obsahovat složky tragické i komické. V textu dramatu jsou i scénické poznámky, které vyjadřují autorovu představu o pohybu postav na jevišti, o jejich chování a jednání. Drama je jeden ze tří základních literárních druhů (další jsou lyrika a epika).

EPIKA je literární vyprávění příběhu vypravěčem. V ději příběhu vystupují postavy a vypravěč je sleduje v jednotlivých situacích děje – vypráví o tom, co se stalo, co postavy v minulosti zažily a jak jejich chování a jednání hodnotí. Vypravěč s příběhem nesplývá, udržuje si vypravěčský odstup a postavy a události hodnotí ze svého úhlu pohledu. Postavy však také mohou jednat jakoby přímo – promlouvají přímou řečí v dialogu, který je zachycen vypravěčem, jako kdyby byl svědkem situace. Epika je jeden ze tří základních literárních druhů (další jsou lyrika a drama).

ER-FORMA je způsob řeči vypravěče. Jde o vyprávění ve 3. osobě (německy er = on), dobře vyjadřuje postavení vypravěče, který se děje neúčastní, jen ho pozoruje a vypráví o něm. Er-formou vypráví např. vypravěč Biankiho knihy s přírodní tematikou *Černý sokol o tahu divoké husy*. Er-formu může užívat i mluvčí lyrické básně (ten, kdo v ní promlouvá), např. ve sbírce Jiřího Žáčka *Kolik má Praha věží*.

FANTASTICKÁ LITERATURA je souborný název pro díla, ve kterých jsou zobrazeny ve skutečnosti neexistující, smyšlené kouzelné postavy a kouzelné věci (např. v pohádkách a pověstech víly, vodníci, čerti, sedmimílové boty, kouzelné křesadlo), postavy bohů (ve starověkých bájích) nebo fantastické krajiny (např. země obrů v knize *Gulliverovy cesty*). Patří sem i příběhy s dalšími fantastickými tématy, např. *Harry Potter a Kámen mudrců*, anebo vědecko-fantastické povídky a romány (sci-fi literatura).

HRDINA, též HLAVNÍ POSTAVA je nejdůležitější postava pro rozvíjení vyprávěného příběhu, které se děj přímo týká. Hrdinou je většinou postava lidská, ale může jím být i postava zvířecí (v pohádkách, v próze s přírodní tematikou – např. postava lišáka z knihy Karla Nového *Potulný lovec*), květina nebo věc (v Andersenových pohádkách). Hrdinou mohou být i postavy dvě (např. Old Shatterhand a Vinnetou v Mayově románu) i tzv. kolektivní hrdina (více rovnocenných postav, např. chlapi Foglarových povídek).

CHARAKTERISTIKA je podoba literární postavy – její zevnějšek i povahové vlastnosti. Čtenář je pozná buď z vypravěčova popisu postavy (charakteristika přímá), nebo z obsahu a způsobu její přímé řeči a chování (charakteristika nepřímá). V povídce Phillis Reynoldsové-Naylorové [filis reynoldsové nejlorové] *Můj kamarád Shiloh* [šajloh] není vypravěčem uvedeno, že Marty měl rád zvířata (chybí přímá charakteristika chlapce), ale čtenář vlastnosti hrdiny pozná z charakteristiky nepřímé – z Martyho jednání: chlapec se ujme týraného psa Shiloha a pečuje o něj.

ICH-FORMA je způsob řeči vypravěče (německy ich = já). Užívá ji postava, která sama vypráví svůj příběh (např. v *Mikulášových prázdninách* René Goscinyho [gosíniho] je vypravěčem postava Mikuláše). Takové vyprávění působí velmi přesvědčivě, i když děj a ostatní postavy jsou viděny jakoby omezeně – jen z úhlu pohledu postavy, která vypráví. Ich-formu často užívá i lyrický mluvčí básní (ten, kdo v básni promlouvá), např. ve sbírce Mileny Lukešové *Nahej v trní*.

LÍČENÍ, též UMĚLECKÝ POPIS je popis prostředí, postavy nebo děje, který je citově zabarvený, subjektivně prožívaný a originálně vyjádřený. Vyjadřuje především vztah vypravěče k líčené skutečnosti – čtenář z líčení pozná, zda se mu líbí, zda ji má rád, nebo ne. Popis proto obsahuje slova, kterými je možné citové hodnocení vyjádřit, např. citoslovce, zdvořiliny, básnické přívlastky. Líčení je časté v prózách s přírodní tematikou, např. v Tomečkově knize *Věčný hvozd*.

LITERÁRNÍ DRUHY, též ZÁKLADNÍ LITERÁRNÍ ŽÁNRY jsou tři: epika, lyrika, drama. Literatura epická je nejčastěji vyjadřována prózou a vypravěč v ní vypravuje příběh postav. Lyrika je nevhodněji a nejčastěji vyjadřována ve verších, ve kterých lyrický mluvčí vypovídá o svých citových prožitcích nebo úvahách. Drama ve svém ději ukazuje příběh i jeho prožívání zároveň – postavy předvádějí příběh, který na jevišti prožívají.

LYRIKA vyjadřuje stav duše básníka – smyslové prožitky a citové nálady, ale může vyjadřovat také úvahy. Cokoli lyrický básník zobrazuje, vypovídá především o něm samém, o jeho vztahu k určité skutečnosti. Např. Seifertova báseň *Hora Říp* je o básníkově vztahu k Řípu jako k symbolu české země a národa. Lyrické zobrazování je založeno na líčení, jazyk lyrických básní má řadu zvláštností (např. zvukově zajímavá slova, básnické přívlastky, může obsahovat personifikaci a apostrofu), aby čtenáře naladil do určitého pocitu. Tomu pomáhá také hudebnost a rytmus básně; proto bývá lyrika většinou vyjadřována ve verších. Lyrika je jeden ze tří základních literárních druhů (další jsou epika a drama).

MONOLOG je samostatná promluva dramatické postavy, kratší hlasitá řeč pro sebe, méně častá než dialog. Monologem postava sděluje své úvahy a pocity divákovi, ne však dalším postavám na scéně – ty se tváří, že neslyší, a hra pokračuje dále v dialozích.

PERSONIFIKACE, též ZOSOBNĚNÍ je umělecký prostředek, který známe od dětství z pohádek – tam zvířata mluví lidskou řečí. Personifikace je pojmenování, ve kterém se lidská činnost nebo vlastnost přisuzuje zvířeti nebo rostlině. Personifikací autor vyjadřuje důvěrný citový vztah i k neživým věcem: v Žáčkových básních Vltava spěchá dolů ze Šumavy, přeskočí všechny přehrady a splavy a pak v Praze hraje Smetanovu Vltavu (ze sbírky *Kolik má Praha věží*).

POETISMY neboli SLOVA BÁSNICKÁ jsou slova, která v běžné řeči neužíváme, patří do knižního jazyka literatury, většinou básnického, např. zřít místo vidět, sutky místo zříceniny, dumné místo zamyšlené. Do básně vnáší slavnostnější atmosféru, nevšednost. Uvedené příklady slov ze Stehlíkovy básně *Otava* (ale také zastaralý slovní pořádek a větná stavba) jsou archaismy. Ty dokážou navodit atmosféru zašlých časů. Jako poetismy však mohou být užity i neologismy – slova autorem nově vytvořená, která nejsou součástí slovní zásoby a nelze je nalézt v žádném ze slovníků češtiny. Jde o pojmenování, kterým autor originálně vyjadřuje vztah k označené skutečnosti. Např. Jaromír Tomeček v povídce *Kosí pořádek* napsal, že kosí pár vyvěžil na střechu domu. Vyjádřil, že kosi usedli na nejvyšším bodě střechy, tam, kde na starých stavbách (kostelích, zámcích) bývá věž. Neologismus může být i komický: Jiří Žáček v jedné z básní napsal, že kočky pijí kočkakolu.

POHÁDKA, též BÁCHORKA je jedním z nejstarších epických (vyprávěcích) žánrů, původně se předávala ústním podáním (jde o žánr lidové slovesnosti). Vyprávěný příběh zobrazuje spor dobra a zla, v němž dobro nakonec zvítězí. Pohádkové postavy mohou být lidské, zvířecí, ale i věci. Nejrozšířenější je fantastická pohádka, ve které vystupují kouzelné postavy a věci (víly, čarodějové, draci, divotvorné meče a mlýnky na peníze, ...). Děj kouzelných pohádek se odehrává ve vzdálené a neurčité zemi, kdysi dávno; začátek a konec pohádky je vyjádřen ustálenými obraty (Bylo, nebylo... nebo Kdysi dávno za devaterými horami... Zazvonil zvonec a pohádka je konec, ...a žili šťastně až do smrti). Často se také objevují magická čísla – tři (tři bratři, tři úkoly) a jeho násobky (saň mívá dvanáct hlav). Mladší pohádka novelistická připomíná vyprávění ze života, její hrdina se spoléhá na vlastní rozum a nápad (většinou nepotřebuje pomoc kouzelných sil). Výsměchem kritizuje lidi se špatnými vlastnostmi, např. lakomé, závistivé, vychloubačné, tak jako Enšpígl v pohádkách převyprávěných J. Kolářem a J. Hiršalem (*Enšpígl*). Moderní autorská pohádka se většinou odehrává v současnosti, má zpravidla dětského hrdinu, protože na rozdíl od pohádky lidové je záměrně psána pro dětského čtenáře, kouzelné postavy nejsou všemocné, mají lidské slabosti a někdy potřebují i lidskou pomoc (jako vodník, víla a kouzelník Magiáš z pohádek Karla Čapka *Devatero pohádek*). Moderní pohádka připomíná příběh s dětským hrdinou (hlavní postavou může být i kouzelná bytost dětsky nezkušená, např. skřítek z pohádky *Křemílek a Vochoňmůrka*, čertík z pohádky Olgy Scheinpflugové *Poslední čert*). Někdy chce autor moderní pohádky čtenáře rozesmát (např. Ladovi *Bubáci a hastrmani*) i zaujmout hrou s jazykem (např. Čapkovy pohádky nebo zmíněná pohádka *Poslední čert*).

POSTAVA se nazývá obraz člověka v literárním díle (v dílech s přírodní tematikou nebo v pohádkách jsou postavy zvířecí, funkci postavy může mít i zosobněná věc). V epickém díle je většinou více postav, z nichž ta hlavní je hrdinou textu (např. Tom Sawyer [sojer] v knize Marka Twaina [tvejna] *Dobrodružství Toma Sawyera*), další jsou vedlejší (z téže knihy např. teta Polly, kamarád Huck [hak] Finn, spolužačka Becky [beki]).

POVĚST je vyprávění, které se v minulosti předávalo ústně – je to epický žánr lidové slovesnosti. Podobně jako v pohádce mohou i v pověsti vystupovat fantastické postavy (bílá paní, bezhlavý rytíř, Krakonoš), ale děj pověsti se vztahuje buď k nějaké skutečné události, k historické postavě, nebo ke konkrétnímu místu. Podle kulturní důležitosti je možné pověsti dělit na národní (o Libuši, o Přemyslovi, ...) a na regionální a místní (o víle Egerce z řeky Ohře, o Krakonošovi, o Faustově domě v Praze). Literárně převyprávěli pověsti např. Alois Jirásek, Adolf Wenig, Eduard Petiška, Václav Cibula, Jaromír Jech nebo Vladimír Hulpač.

POVÍDKA je psána prózou, její příběh má jen několik postav. Jednoduše vedený děj se odehraje většinou v krátkém čase, např. v průběhu prázdnin nebo i jen několika dní. Hrdina se povahově nevyvíjí, ale dochází v průběhu děje k nějakému důležitému poznání – o jiných postavách, ale i o sobě. Povídka je žánr střední epiky – její rozsah umožňuje přečíst ji většinou na několik posezení, ale může být i delší – např. takovou rozsáhlejší povídkou je *Babička* Boženy Němcové nebo *Filozofská historie* Aloise Jiráska či *Ryzáček* Johna Steinbecka [džona stajnbeka].

PŘÍMÁ ŘEČ se nazývá promluva postavy v epice a dramatu; dialog dramatických postav na scéně i přímá řeč v epice zpřítomňuje situaci děje – při četbě máme dojem, že postavám přímo nasloucháme. Přímá řeč obsahuje pro čtenáře důležité informace o promlouvající postavě (je nástrojem nepřímé charakteristiky). V textu je oddělena uvozovkami nebo pomlčkou.

PŘIROVNÁNÍ je pojmenování, které v literatuře poznáme podle spojky jako: Petr je silný jako býk, Honza je mrštný jako pstruh. V přirovnání se porovnávají dvě skutečnosti na základě jejich společné (stejně nebo podobné) vlastnosti. Ta vlastnost je někdy pojmenována přímo (Honza je mrštný jako pstruh), jindy ne (Petr je jako býk). Když společný rys není uveden, můžeme se domýšlet, že mezi porovnávanými jevy jsou různé podobnosti – Petr může být silný jako býk, neústupný jako býk, rozrušený jako býk, řtit se jako býk. Takové nepřímé přirovnání je významově bohatší. Ale i básnické přirovnání přímé dokáže probudit čtenářovu představivost. Jaroslav Seifert v *Písni o rodné zemi* napsal: Krásná jako kvítka na modranském džbánu je ta země, která vlastní ti, sladká jako střída dalamánku, do něž nůž jsi vnořil k rukojeti.

RÝM vznikne zvukovou shodou skupiny hlásek v závěru veršů. Báseň, ve které se verše rýmují, zní pěkně, libozvučně. Rým toho však dokáže ještě víc – umí zdůraznit konec verše i rytmicky, upozorňuje rovněž na významy slov, která se rýmují (proto básníci do rýmu většinou dávají slova pro báseň důležitá), a také pomáhá při výstavbě (kompozici) strofy tím, že stejným zakončením k sobě váže alespoň dva verše. Některé moderní básně jsou krásné, přestože rýmy nemají, ale pokud se básník rozhodne pro rým, chce tím čtenářům něco napovědět. Všimějme si rýmů, jsou důležité.

RYTMUS VERŠE vzniká pravidelným střídáním přízvučných a nepřízvučných slabik ve slovech verše, ale i pravidelným opakováním dalších zvuků jazyka ve verši, především mírně stoupavou melodií v závěru verše a kratičkou přestávkou po jeho doznění (pauzami mezi verši). Básník vybírá a řadí slova tak, aby je vázal ve zvláštním rytmu, a vzniklo tak pravidelné střídání přízvučných celků s nepřízvučnými (říká se, že básně jsou psány řečí vázanou, tj. vázanou pravidly veršového rytmu). Rytmus si uvědomíme až po poslechu alespoň dvou veršů a pak ho očekáváme v celé básni. Je to právě rytmus, co posluchače (čtenáře) na básni upoutá nejdříve, je hlavním zdrojem zvukové harmonie básně, její libozvučnosti.

TÉMA literárního díla vyjadřuje, o čem autor píše, ale i co to znamená. Téma jsme schopni vyjádřit jen jako zobecnění významů celého díla. Např. v prózách Jaromíra Tomečka jsou zobrazeny přírodní scenérie Jeseníků a Karpat. I kdyby autor nepojmenoval hory a údolí, poznali bychom, že se děj jeho příběhů odehrává v nějakém horském prostředí. Hrdiny jeho próz jsou postavy divoce žijících zvířat. Autor přírodu zobrazuje s obdivem k její kráse a síle a s úctou k jejím zákonitostem. Tento obdiv a úcta jsou také součástí tématu Tomečkových příběhů o zvířatech. V dramatu je téma tvořeno především vzájemnými vztahy postav, v epice navíc i vztahem vypravěče k ději a postavám příběhu, v lyrice je nejdůležitější vztah básníka k určité osobě nebo prostředí. Téma hlavní může být doprovázeno tématem vedlejším – vedle hlavního příběhu může spisovatel sledovat i děje a postavy méně důležité, které linii hlavního děje doprovázejí.

VERŠ je jedna řádka básně; je to základní zvukový (rytmický) úsek celku básně, tzv. jednotka básně, která je i významově ucelená. V básni je často v nesouladu verš a věta: Verš může větu rozdělovat – věta pak přesahuje z jednoho verše do druhého (veršový přesah), ale může být tvořen i více větami. Z toho vyplývá, že věta a její slova slouží výstavbě verše. Při recitaci básně je třeba dbát nejen na melodii a rytmus vět, ale především na melodii a rytmus veršů.

VYPRÁVĚCÍ ŽÁNRY, též EPICKÉ ŽÁNRY jsou tvořeny díly, ve kterých se vypráví příběh. Většinou se dělí podle rozsahu na epiku velkou (např. román), střední (např. pohádka, pověst, báje, povídka) a drobnou (např. bajka, anekdota). K epickým žánrům je možné přiřadit i cestopis.

VYPRAVĚČ je ten, kdo vypráví literární příběh. Vypravěč může být jen vyprávějící hlas, který vypráví er-formou, z nadhledu, neboť příběh zná jako celek. Takový vypravěč se nazývá autorský a je např. v Tolkienově *Hobitovi*. Vypravěč ale může být i ztělesněn postavou, která vypráví svůj příběh ich-formou. Děj a další postavy „vidí“ jen ze svého úhlu pohledu. Takový vypravěč se nazývá přímý a je např. v Dahlových [dálových] *Čarodějnicích* nebo v Poláčkové románu *Bylo nás pět*. Tyto dva druhy vypravěčů najdeme v literatuře pro děti a mládež, v literatuře pro dospělé existují ještě další vypravěčské typy. Vypravěče nelze ztotožňovat s autorem textu, vypravěč je význam, který autor vytvořil jako všechny další významy svého textu.

ŽÁNŘ je tvořen skupinou literárních děl, která mají společné rysy. Např. fantastické příběhy s dobrým hrdinou, kterému pomáhají dobré kouzelné síly, aby zvítězil nad zlem, např. drakem, bylo možné označit shodně jako pohádky. A protože se v pohádce vypráví příběh stejně jako v pověsti, v povídce nebo v románu, tvoří tyto celky zase skupinu vyprávěčích žánrů – tvoří epický literární druh. Bližší určení epických žánrů vypovídá většinou o čase nebo prostředí příběhu – známe např. historickou povídku, povídku s přírodní tematikou, dobrodružnou povídku, školní povídku. Lyrické žánry nás informují o tématu básně – známe lyriku přírodní, rodinnou, milostnou, ... Základní žánry dramatu jsou tragédie a komedie. Pokud máme čtenářskou zkušenost s určitým žánrem, můžeme si už před četbou vytvořit představu o obsahu díla, které k tomu žánru patří. Představu o díle vyvolá i výrazová forma textu – báseň nebo próza. Proto se také někdy mluví o žánru básně a žánru prózy.

